

Микола Гагарін

ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Гуманізація національної системи освіти потребує створення умов для повноцінного розвитку особистості. У молодшому шкільному віці відбуваються кардинальні зміни життєвої позиції, встановлюються нові взаємовідносини з оточуючими. У працях психологів та педагогів (І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, В. Галузинський, В. Ільїн, А. Лутошкін, Г. Люблінська, Л. Кузнецова, І. Свадковський та ін.) молодший шкільний вік визначається як період важливих змін у житті дитини, коли найактивніше можуть розвиватися соціально значущі якості особистості. Як стверджує І. Бех, у молодшому шкільному віці виникає феномен «формування суб'єктивної значущості чужої людини» [1, 229]. Адже дитина може спостерігати, виявляти відмінності між людьми; порівнювати власних батьків з учителями, однокласниками, їх батьками, новим соціальним оточенням; визначати «нових» носіїв добра, милосердя, любові.

Дитина прагне сприйняти, засвоїти і освоїти вимоги її соціокультурного середовища; завдяки діяльності (тобто, навчившись робити щонебудь самостійно), дитина відділяється і психологічно усвідомлює себе. Соціокультурні реалії є для молодшого школяра основою засвоєння соціокультурного досвіду. Мобільність в соціокультурному середовищі, варіативність його форм створює умови для виявлення ініціативи, самостійності, творчості, самоствердження.

Проблематика соціокультурного розвитку молодших школярів знаходить своє в відображенні у працях науковців (Н. Голованова, Т. Кондратенко, С. Осіпова, С. Тарасова та ін.).

Соціальний розвиток – це процес і результат незворотних кількісних і якісних змін у виявленні симпатії (антипатії), товариськості (неприязні), дружби (ворожості), любові (ненависті); рівень соціально-психологічної адаптації в контактній соціальній групі; сформованість умінь сприймати і розуміти погляди інших, аргументовано відстоювати свою позицію [3, 54].

Проблема розвитку соціальної активності молодшого школяра здатного «знайти» місце в суспільстві, накопичувати індивідуальний та формувати соціокультурний досвід, що визначатиме спрямованість життєдіяльності особистості, є надзвичайно актуальною. Людині, щоб стати і залишатися культурною особистістю, необхідна взаємодія в соціокультурному середовищі, що містить поведінковий досвід і накопичені знання, як засіб виявлення і задоволення індивідуальних потреб, включаючи інтелектуальне і емоційне спілкування.

Появі терміну «культура» передувало латинське «cultur» – що походить від «colere». Останнє мало значення культивувати, населяти, поклоня-

---

тися, вирощувати та ін. З часом термін культура почали використовувати для характеристики процесів розвитку і вдосконалення загалом, що сприяло його універсалізації. Відомо, що без впливу культурних традицій і культурного середовища особистість відбутися не може. Адже особистість соціокультурна по своїй суті, але індивідуальна і неповторна за способом свого існування. Саме культура концентрує досвід людства в освоєнні природного і соціального світу, своєрідної «соціальної» пам'яті суспільства, соціокультурного середовища. Але лише асиміляція культурних цінностей ще не вирішує проблеми: щоб культура була саме процесом, а не тільки сукупністю готових цінностей, потрібний постійний саморозвиток людини і людства.

Якщо розглядати зв'язок культури з процесами суспільного розвитку і виділити його суб'єктний-особовий аспект, то необхідно відзначити, що саме культура формує і характеризує людину як діяльного суб'єкта цих процесів. У цьому сенсі культура концентрує досвід людства в освоєнні природного і соціального світу, на основі якого формуються, зберігаються, удосконалюються і передаються від покоління до покоління форми людської ментальності. Людина стає особою у міру освоєння їм культурного простору, своєрідної «соціальної пам'яті» суспільства, набуття якостей, необхідних для життєдіяльності в суспільстві з історично заданими культурними характеристиками.

Існують різні підходи до визначення поняття «соціокультурне середовище».

У філософії соціокультурне середовище розуміється як сукупність таких складових:

Мегасередовище – сучасний соціальний світ, що оточує особистість і визначає духовну і соціально-психологічну атмосферу епохи. До факторів формування особистості молодшого школяра належать умови існування та культура всього людства, котра зберігає програми діяльності та спілкування у вигляді різних знакових систем;

Макросередовище – суспільство, держава, до якої належить індивід. Вплив макросередовища забезпечується суспільними умовами та культурою даного суспільства через соціальні інститути (заклади освіти, культури);

Мікросередовище – соціальне оточення молодшого школяра – сім'я, колектив, референтна група.

Також, варто відзначити вплив біологічних та психологічних особливостей особистості.

Соціокультурне середовище – це створений людством духовний світ, що охоплює національні, соціальні, економічні, політичні та інші суспільні відносини і вироблені людством протягом всієї історії духовні та культурні цінності, які впливають на людей, формують їхній світогляд, зокрема обумовлюють поведінку в сфері взаємовідносин з навколишнім середовищем.

Соціокультурне середовище багатовимірне утворення, що містить

наступні елементи: систему взаємовідносин між людьми та суспільними інститутами, культуру, традиції, звичаї, умови та вибір власної життєдіяльності. Соціокультурне середовище є джерелом розвитку соціальної активності особистості, а не «чинник», що безпосередньо визначає поведінку. Соціокультурне середовище містить суспільні норми, цінності, ролі, церемонії, знаряддя, системи знаків, з якими стикається індивід. Передумовами і рушійною силою розвитку соціальної активності особи виступають спільна діяльність і спілкування, за допомогою яких здійснюється рух особистості в світі людей, залучення її до культури. Взаємовідношення між індивідом як продуктом антропогенезу, особою, що засвоїла соціально-культурний досвід, і індивідуальністю, що перетворює світ, відображено у формулі: «Індивідом народжуються. Особою стають. Індивідуальність відстоюють» [7, 132].

Ефективний вплив соціокультурного середовища забезпечується наступними характеристиками:

- спрямованість на загальнолюдські норми і цінності, що сприймаються молодшим школярем як власні;
- стійкість та стабільність соціокультурного середовища;
- можливість «перетворювати» соціокультурне середовище з метою самореалізації;
- різноманітність соціокультурного середовища.

Зміст діяльності вчителя навчальної школи, спрямований на забезпечення соціальних, духовних потреб учня сприяє використанню різних видів соціокультурного досвіду, зокрема:

- здоровий спосіб життя;
- моральний вибір;
- позитивні міжособистісні відносини в усіх сферах життя;
- використання культурних методів розумової і фізичної праці;
- самореалізація у творчій діяльності.

Однак, сучасний педагог має враховувати, що соціокультурне середовище може здійснювати і негативний вплив на особистість, зокрема її соціальну активність.

За визначенням Г. Костюка: «активність – це здатність змінювати навколишню дійсність у відповідності до особистих потреб, поглядів, мети. Як риса особистості активність проявляється в енергійній, ініціативній діяльності, у праці, у навчанні, іграх та ін.» [5, 348]. Проблему формування соціальної активності досліджували О. Коберник, О. Киричук, З. Карпенко, В. Мухіна, Т. Счастлива та ін. Розглядаючи поняття «соціальна активність», ми поділяємо точку зору О. Киричука, що це, складне соціально-психологічне утворення; водночас, явище, стан і ставлення суб'єкта до явищ об'єктивного світу; умова власного розвитку індивіда; особлива діяльність, спрямована на творчу взаємодію з навколишнім середовищем, освоєння, його перетворення та як результат педагогічних зусиль [3, 23].

Соціальна активність розглядається в різноманітних аспектах: як міра діяльності, рівень протікання активності, потенційна здатність суб'єкта до взаємодії, діяльності; як суспільна якість особи та ін.

Соціальна активність стимулює духовну і предметну діяльність, сприяє морально-естетичному самовдосконаленню, утвердженню себе в соціумі, формуванню особистості в цілому. На думку О. Коберника, соціальна активність спрямовується на «творчу» взаємодію з соціокультурним середовищем, «розпредмечення» та «опредмечення» його [4].

Варто зазначити що до рівнів соціальної активності належать:

- нульовий рівень – відзначається соціальною пасивністю учня, його діяльність залежить від зовнішніх впливів (покарання, вимога) і має репродуктивний характер;
- низький рівень – характеризується ситуативною, нестійкою соціальною активністю, що зумовлена зовнішніми ситуативними чинниками;
- середній рівень – стійка соціальна активність, що спонукається раціональними мотивами та моральними і матеріальними стимулами;
- високий рівень – відзначається самостійною, стійкою соціальною активністю, що викликана інтересом, почуттям відповідальності і передбачає ініціативну творчу діяльність [4, 67].

Науковці визначають такі внутрішні рушійні сили соціальної активності:

- претензія на визнання, що викликає прагнення індивіда оволодіти знаннями, засвоїти норми соціальної спільноти до якої він належить;
- почуття статевої приналежності (усвідомлення приналежності до певної статі сприяє в онтогенезі ідентифікації індивіда з своєю статтю, засвоєння статевої ролі відповідно до соціальних очікувань певної культури);
- відчуття себе в часі (був, є, буду), що означає вміння співвідносити себе в минулому, теперішньому чи майбутньому й дає змогу особистості прогнозувати перспективи свого власного розвитку й інтенсивно управляти ним;
- розуміння своїх прав і обов'язків як основи моральної мотивації особистості, розвитку її соціальної активності і формування суспільно-колективістської спрямованості.

Серед зовнішніх рушійних сил особливе місце займають стимули, що надходять від учнівського колективу – соціальний статус в міжособистісних стосунках, що спонукає порівнювати, зіставляти свою діяльність з результатами діяльності інших; формується готовність до співробітництва і взаємодопомоги [3].

Можна стверджувати, що пристосування до свого соціального статусу і ухвалення певної соціальної ролі пов'язане з формуванням відчуття приналежності до певної спільноти (національної, етнічної, професійної, вікової) і причетності до неї як до деякого колективного організму, що характеризується специфічними способами самозбереження і самопідтримки

(традиції, ритуали, стереотипи і шаблони поведінки прийняті і використувані саме в цьому соціокультурному середовищі).

Соціум, соціокультурне середовище пред'являє певні очікування до людини з тим, щоб він свою поведінку будував згідно цим очікуванням. Соціум застосовує певні санкції при відповідності або невідповідності індивідуальної поведінки вказаним очікуванням і розпорядженням. Як відзначає Т. Шибутані, соціальна активність і координація дій в процесі спільної діяльності будується на основі «Я»-образів особистості, в яких зафіксовані очікування і розпорядження інших щодо даної особи – носія цих «Я»-образів [6]. За допомогою такого механізму врахування інших в собі можливе виявлення соціальної активності та індивідуальної поведінки.

Розвиток освіти в Україні, побудова гуманного, демократичного суспільства висуває на перший план проблеми, пов'язані з формуванням усебічно розвиненої особистості, здатної адекватно сприймати зміни в суспільному житті, виявляти соціальну активність. Потребує вивчення питання як зміни соціокультурної ситуації відображаються у засобах, методах, формах виховання; яким чином те чи інше соціокультурне середовище впливає на особистість, та як можна виправити негативний вплив соціокультурного середовища.

Можемо стверджувати, що соціокультурне середовище моделює особистість, а вплив соціокультурного середовища є вирішальним не лише на формування соціальної активності але й особистості в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Киричук О.В. Формування в учнів активної життєвої позиції. – К.: Рад. школа, 1983. – 136 с.
3. Киричук О.В., Коберник О.М. Психолого-педагогічна діагностика розвитку учнів та колективу школи. – К.: ІЗМН, 1998. – 106 с.
4. Коберник О. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі: Навч.-метод. посіб. – К.: наук. світ, 2001. – 182 с. – Бібліогр.: с. 153–163.
5. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Рад. школа, 1986. – 609 с.
6. Шибутані Т. Социальная психология. – М., Прогресс, 1969. – 432 с.
7. Шмидт Г.-Д. Разработка методологических проблем психологии развития в ГДР // «Принципы развития в психологии». Ред. Л.И. Анцыферова. – М.: Наука, 1978. – 230 с.